

Kompleksinė ekspedicija Gervėčiuose

VYKINTAS VAITKEVIČIUS

Neries ekspedicijos metu, 2007 m. birželį, aplankėme lietuviškus Gervėčių krašto kaimus: Mockas, Girias ir Rimdžiūnus. Praėjus daugiau nei dvejiems metams, 2009 m. gruodį, kai vakare, pabaigęs skaityti iššifruotus tekstus, nuėjau ilsėtis, supratau, kad mes, lietuvių kultūros tyrinėtojai, Gervėčiuose bet kuria kaina privalome surengti kompleksinę ekspediciją. Šia mintimi pasidalijau su bičiuliais, o prie arbatos puodelio – su „Liaudies kultūros“ redkolegijos nariais. Čia mane išgirdo dr. Saulė Matulevičienė. Netrukus sužinojau, kad jau nuo 2008 metų Gervėčių krašto muzikinį folklorą fiksuoja ir tiria Arvydas Kirda, padedamas dr. Gailos Kirdienės.

Šių metų balandžio 14 dieną S. Matulevičienė kartu su fotomenininku Arūnu Baltėnu vienadiene išvyka į Gervėčius pradėjo *kompleksinę* ekspediciją, kuri tęsiasi iki šiol. Rugpjūčio 9–18 dienomis bendram darbui į Rimdžiūnus susirinko dvi dešimtys tyrinėtojų iš daugelio skirtingų Lietuvos ir Baltarusijos institucijų, o rugsėjo 3 dieną Vilniaus universitete pradėtas vykdyti dvejus metus truksiantis Lietuvos mokslo tarybos remiamas projektas „Gervėčiai: istorinė atmintis ir kultūrinis tapatumas“ (vadovė S. Matulevičienė).

Tarpininkaujant Lietuvos istorijos instituto direktoriui Rimantui Mikniui ir Valstybinio Baltarusijos universiteto Istorijos fakulteto prodekanui Andrejui Prochorovui, 2010 m. rugpjūtį Gervėčiuose pavyko surengti ekspediciją, apie kokią pirmaisiais metais po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo buvo nemažai kalbėta. Bet tik kalbėta.

Kultūriniai ir demografiniai pokyčiai Gervėčių krašte XXI a. pradžioje yra, deja, neišvengiami. Lietuvių kalba, o su ja ir senoji tradicinė kultūra *gęsta*. Šiuos procesus dar labiau paspartins Astravo atominė elektrinė, kurios statyba 2009 m. pradėta už dešimties kilometrų į šiaurės vakarus nuo Gervėčių. Tiesiami nauji krašto keliai, geležinkelio Vilnius–Minskas atšaka, statomi daugiabučiai namai atvyksiantiems specialistams.

Išbandomi dideliu karščiu, ekspedicijos dalyviai kasdien dirbo nuo ryto iki vakaro. Per Žolinę, rugpjūčio 15-ąją, fiksavome šios šventės eigą, o popietę skyrėme ekskursijai prie Duboko ąžuolo ir Neries.

Pats judriausias ekspedicijos pulkelis – senosios medinės architektūros tyrinėtojas dr. Rasa Bertašiūtė ir doc. Aistė Andriušytė. Dažnai jas lydėjo istoriko išsilavinimą turintis aplinkosaugininkas Kęstutis Navickas. Muzikinį folklorą tyrinėjo dr. Austė Nakienė, dr. Aušra Zabielenė, dr. G. Kirdienė ir A. Kirda. Regina Čičiurkienė savo dėmesį telkė į karvių ganymą ir su juo susijusios socialinės aplinkos pažinimą. Plačioje liaudies medicinos srityje darbavosi dr. Daiva Vaitkevičienė, Rolandas Petkevičius ir Ugnė Gudelytė. Pasakojamąją tradiciją fiksavo ir etninių grupių santykius tyrinėjo Lina Sokolovaitė. Panašia kryptimi dirbo ir Evelina Simanavičiūtė, dr. Jurasius Unukovičius, dr. Julia Gurskaja, su jais – ir aš, šio teksto autorius, ekspedicijos mokslinis vadovas.

Biografinius pasakojimus etninių santykių fone fiksavo Danguolė Svidinskaitė, gyvenimo istorijos buvo S. Matulevičienės susidomėjimo objektas. Be to, ji daug laiko praleido padėdama fotografui A. Baltėnui ir ieškodama istorinę vertę turinčių nuotraukų šeimų albumuose. Su vaizdo kamera ekspedicijoje darbavosi Mantas Lapeika, kiek mažesniu mastu – A. Nakienė ir A. Zabielenė.

Ekspedicijos dalyvius aplankė gimtajame Rimdžiūnų kaime viešėjusi kalbininkė dr. Ona Vaičiulytė-Romančiuk ir Alesius Jurkoicas – kraštotyrininkas iš Varnionių.

Iš viso ekspedicijos metu aplankytos 57 gyvenamosios vietovės (kaimai ir vienkiemiai), dvidešimt devyniose iš jų lietuvių ir gudų kalba bendrauta su 154 pateikėjais. Jauniausi iš jų – karves ganyti padedantys piemenys paaugliai, o vyriausiam – Stanislovui Sliuželiui iš Didžiųjų Jokintonių kaimo – jau 97-eri. Jis dar mena Pirmojo pasaulinio karo metus, kai su motina ieškojo maisto Lietuvoje, apie Žiezmarius!

Tiksli vietų, pateikėjų ir paliestų temų apskaita *MS Excel* lentelės forma ekspedicijos metu prisidėjo prie jos sėkmės ir bus ne mažiau svarbi priemonė planuojant panašius tyrimus Gervėčiuose ateityje. Kita ekspedicijos naujovė yra susijusi su surinktų duomenų apskaita ir išsaugojimu. Kiekvieną vakarą M. Lapeikos rūpesčiu buvo daromos atsarginės skaitmeninių fotografijų, garso ir vaizdo įrašų kopijos. Jos išrūšiuotos pagal dienas, asmenis rinkėjus ir duomenų rūšį, taigi derėjo prie lankytų vietų ir pateikėjų lentelės, nors, žinoma, dar stokojo tikslų aprašų. Pažymėtina, kad ekspedicijoje buvo labai patogu naudotis skaitytuvu – nieko nelaukiant juo buvo padaryta 221 istorinę ar kultūrinę vertę turinčios nuotraukos kopija.

Atskirai reikia pažymėti 1736–1944 m. Gervėčių parapiinės bažnyčios archyvą. Pirmą kartą galėjome išsamiai su juo susipažinti ir radome unikalių dokumentų krašto ir žmonių praeičiai pažinti. Iš viso buvo padarytos 5575 skaitmeninių archyvo dokumentų kopijos: trylikos krikšto metrikų, santuokų, priešjungtuvinių apklausų knygų ir keturių jas lydinčių rodyklių (indeksų), parapijiečių šešių sąrašų (iš 1841–1930 m. laikotarpio) ir įvairių kitų Gervėčių parapijos dokumentų.

Didieji Jokintonys. Pirmasis susitikimas su Stanislovu Sliuželiu (g. 1913 m.).
Dešinėje – J. Unukovičius ir E. Simanavičiūtė. *V. Vaitkevičiaus nuotrauka, 2010*

Mockos. Mečislovas Stakauskas, kolūkio brigadininkas, su savo brigada –
Mockų kaimo moterimis. „Восемь девок, один я“, – taip apie šią nuotrauką
sakydavo pats Mečislovas. *Iš A. Stakauskienės šeimos albumo*

Rimdžiūnai. E. Simanavičiūtė ir V. Vaitkevičius fotografuoja Gervėčių bažnyčios archyvo dokumentus. *D. Vaitkevičienės nuotrauka, 2010*

Girios. Rytmetį po Žolinės pamaldų L. Sokolovaitė ir U. Gudelytė teiraujasi žolynų pavadinimų. *D. Vaitkevičienės nuotrauka, 2010*

Petrikų laukai. Užfiksavus rugiapjūtės pabaigtuvių apeigą – viduryje stovi Marija Petrikaitė-Mažeikienė (g. 1923 m.), ją supa: U. Gudelytė, A. Nakiėnė, R. Čičiurkienė, S. Matulevičienė, D. Vaitkevičienė ir A. Zabieliėnė.
A. Baltėno nuotrauka, 2010

Be šių kopijų, ekspedicijoje surinktų skaitmeninių duomenų kraitis buvo 7934 nuotraukos (21 Gb), 999 garso (30 Gb) ir 636 vaizdo įrašų (422 Gb) failai; įskaitmeninus 2008–2010 m. A. Kirdos vaizdo įrašų kasetes, sukurta dar 120 vaizdo įrašų failų (263 Gb). Vienos dienos išvykų į Gervėčius metu A. Baltėnas taip pat jau sukauė maždaug 1500 rinktinių nuotraukų kolekciją, kurios pagrindu ketinama surengti fotoparodą.

Visas šis Gervėčių vietovardžių, sakmių, prisiminimų, dainų, žaidimų, tikėjimų, apeigų, papročių ir amatų *lobynas* yra svarbiausia Gervėčių kompleksinės ekspedicijos sumanymo dalis. 2010 m. sukaupti duomenys yra tvarkomi, dalis jų jau perduoti saugoti į Lietuvos tautosakos rankraštyną. Rudenį konferencijose perskaityti pirmieji moksliniai pranešimai, spaudai rengiamos publikacijos. Ne mažiau svarbu – 2011 m. pradėtus tyrimus planuojama tęsti, prie jų kviečiami energingiau prisidėti Lietuvos tyrinėtojai. Tariamasi dėl aktyvesnio kolegų iš Baltarusijos dalyvavimo.

Gervėčiai nėra vien tik formalus mokslinių tyrimų objektas. Mane, neabejoju ir visus kitus Gervėčių ekspedicijos dalyvius, jaudina senosios lietuvių kultūros likimas. Ten atradome Lietuvą, kokios iki šiol niekur neturėjome galimybės pažinti. Gervėčiai kiek primena Švenčionis ar Dieveniškės, bet išskirtinis jų bruožas – senovinė lietuvių kalba. Prieš šimtą ir daugiau metų taip buvo kalbama

apie Vilnių. Dėl geografinės ir kultūrinės izoliacijos Gervėčiuose tokia kalba išliko iki mūsų dienų. Nors ir turinti daug svetimžodžių, ji, be jokios abejonės, yra neįtikėtinai *graži*. Visur, kur ji dar skamba, išsaugotas ir nuostabus mitinis pasaulis. Jo kruopelės rinkdami Lietuvoje jau buvome pamiršę, kad Gervėčiuose, tarp šiandien numelioruotų pelkių, tų kruopelių išliko keletą, o gal net dešimtis kartų daugiau.